

DARIUSZ ŚLADECKI - LUBLIN

SZTUKA I WŁADZA W KOPALNI SOLI W WIELICZCE W OKRESIE ZARZĄDU AUSTRIACKIEGO W LATACH 1772-1918

W okresie staropolskim w rozbudowanym systemie podziemnych wyrobisk kopalni soli w Wieliczce obok dużych komór świadczących o wyjątkowych umiejętnościach technicznych polskich górników ważne miejsce zajmowały obiekty sztuki sakralnej. Po zajęciu Wieliczki przez Austrię w 1772 roku w kopalni funkcjonowało kilkanaście kaplic, których wyposażenie stanowiły m.in. rzeźby i obrazy sztalugowe o tematyce sakralnej oraz wyjątkowo jedna rzeźba o tematyce świeckiej (pierwotnie dedykowana odbiorcy na dworze królewskim)¹.

DARIUSZ ŚLADECKI – historyk sztuki, absolwent KUL (odbył studia doktoranckie z zakresu sztuki sakralnej). Ekspert ds. dziedzictwa kultury polskiej za granicą przy Ośrodku Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL w Lublinie.

1. Według ustaleń autora (na podstawie analizy źródeł i przeprowadzonej inwentaryzacji obiektów w kopalni) w 1772 r. istniały następujące kaplice w kopalni soli w Wieliczce (obiekty wymieniane począwszy od poziomu I kopalni): kaplica Passionis w komorze Lizak, 1714-1730; kaplica Passionis w chodniku Gospoda, 1724 r.; kaplica św. Anioła Stróża w komorze Królewskie, przed 1766 r.; kaplica św. Kunegundy w komorze Boczaniec (w miejscu siedemnastowiecznej kaplicy zniszczonej w wyniku pożaru), pocz. XVIII w.; kaplica Najświętszej Marii Panny, przed 1772 r.; kaplica Passionis koło komory Koniki, przed 1685, od 1730 r. - św. Anioła Stróża; kaplica św. Antoniego, 1697 r., pierwsza msza św., 1698 r.; obraz Crucifixi Domini w komorze sztygarskiej obok szybiku S. Antoni; kaplica b. n. koło komory Drozdowice, 1710 r.; kaplica Christi Dolorosi nad szybikiem Izabella, przed 1725 r.; kaplica N. P. Myślenickiej obok szybiku Mirów, 1726 r.; kaplica św. Klemensa obok szybiku Mirów, 1726 r.; figura św. Kazimierza, koło

Od kilku stuleci kopalnia soli w Wieliczce była przedmiotem zainteresowania i podziwu podróżników z wielu krajów. Austriacy umiejętnie wykorzystali walory kopalni i nadali turystyce w obiekcie formę zorganizowaną. W przestrzeniach udostępnianych do zwiedzania znajdowały się nieliczne, ale znaczące przykłady sztuki sakralnej. Natomiast większość kaplic była zlokalizowana w miejscach niedostępnych dla turystów. W XIX w. w wybranych komorach na trasie turystycznej tworzono obiekty sztuki świeckiej w większości upamiętniające wizyty w kopalni przedstawicieli rodziny panującej.

Materiały dotyczące obiektów sztuki w kopalni w okresie staropolskim znajdziemy w zespole *Protokołów Lustracyjnych* z lat 1518-1763 i *Instrukcjach* górniczych dla Żup Krakowskich z XVI - XVIII w. Do niezmiernie istotnych dla prowadzonych badań źródeł pisanych należy zaliczyć rękopisy przechowywane w Archiwum Muzeum Żup Krakowskich. *Inwentarz Archiwum Salinarnego za lata 1772-1867*, spisany przez L. Cehaka oraz *Akta Salinarne*, które dokumentują systematyczne

komory Adamów, 1743 r.; kaplica św. Jana Nepomucena w poprzeczni Blum, 1743 r. Podstawę źródłową do opracowania chronologii obiektów stanowią następujące pozycje: Biblioteka w Kórniku [dalej: Bibl. Kórń.], Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 1 VII – 31 VII 1698 r., rkps sygn. 841; Bibl. Kórń., Komisja w żupach krakowskich, komorach mazowieckich i składach wielkopolskich, 5 VII 1762 – 11 IV 1763 r., rkps sygn. 461; Biblioteka Naukowa Uniwersytetu Lwowskiego [dalej: BNUL], Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 22 I – 9 II 1669 r., rkps sygn. 429/III; BNUL, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 20 VI – 4 VIII 1670 r., rkps sygn. 429/III; BNUL, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich 30 VII – 14 VIII 1685 r., rkps sygn. 430/III; BNUL, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 28 VI – 1 VIII 1690 r., rkps sygn. 430/III; BNUL, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 31 XII 1709 – 24 IV 1710 r., rkps sygn. 430/III; BNUL, Inwentarz żup krakowskich, I. 1714 r., rkps sygn. 430/III; BNUL, Komisja żup wielickich i bocheńskich, 10 VII – 4 IX 1717 r., rkps sygn. 431/III; BNUL, Komisja żup wielickich i bocheńskich, 6 II – 25 III 1723 r., rkps sygn. 431/III; BNUL, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 11 IX 1724 – 26 V 1725 r., rkps sygn. 432/III; BNUL, Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 1 VII – 29 IX 1730 r., rkps sygn. 432/III; BNUL, Komisja w żupach Wieliczki i Bochni, 28 VII – 6 VIII 1733 r., rkps sygn. 432/III; BNUL, Komisja w żupach krakowskich, komorach mazowieckich i składach wielkopolskich, 5 VII 1762 – 11 IV 1763 r., rkps sygn. 433/III; Bibl. Kórń. rkps sygn. 461 Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie [dalej: Bibl. PAN Kr.], Komisja w żupach krakowskich sub tempus interregni po śmierci Najjaśniejszego Króla JMci Jana III, 10 I – 1 II 1697 r., rkps sygn. 403; Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu [dalej: Bibl. Ossol.], Komisja w żupach krakowskich, 20 VI – 1 VIII 1690 r., rkps sygn. 9685/II; Bibl. Ossol., Komisja w żupach krakowskich, XI 1743 r., rkps sygn. 3395/III. Opracowania: E. Windakiewicz, *Kaplice w kopalni wielickiej*, „Życie Techniczne”, 1938, z. 5, s. 188-191; K. Paluch-Staszkiel, *Kaplica bł. Kingi w kopalni soli w Wieliczce*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” [dalej: „SMDŻ”], X (1981), s. 103-151; E. Kalwajtys, *Kaplica Św. Antoniego w kopalni soli w Wieliczce*, „SMDŻ”, XIX (1996), s. 47-110; tegoż, *Kaplica Świętej Kunegundy w komorze Boczaniec*, „SMDŻ”, XXIII (2003), s. 37-52; tegoż, *Kaplica pod wezwaniem św. Krzyża w komorze Lizak na poziomie I w Kopalni Soli w Wieliczce*, „SMDŻ”, XXVII (2011), s. 269-299.

wysiłki administracji austriackiej podejmowane z myślą o budowaniu zbiorowej tożsamości i pamięci o przeszłości m. in. z wykorzystaniem sztuki zaangażowanej i jej oddziaływania propagandowego na górników i zwiedzających kopalnię. Bardzo pomocne są rękopisy Macieja Alojzego Seykotty z lat 60. XIX wieku. Ważnym źródłem ikonograficznym są ilustracje w publikacjach Jana Nepomucena Hrdiny i Ludwika Emanuela Hrdiny wydane w 1842 roku i Macieja Alojzego Seykotty (1851 r.), fotografie Awita Szuberta (1892-1893), Jana Czerneckiego (1898 r.), Władysława Gargula (po 1914 r.).

Geneza sztuki świeckiej w kopalni i obiekty w latach 1772-1856

W pierwszych dekadach po zajęciu Wieliczki na mocy traktatu rozbiorowego władcy w dynastii Habsburgów za pomocą rozbudowanego aparatu administracyjnego koncentrowali wysiłki na unifikacji z systemem prawnym Austrii, depolonizacji administracji, ograniczeniu i kontroli praktyk religijnych górników². Jednocześnie zaniechano wszelkich realizacji artystycznych w kopalni, udostępniając turystom obiekty sztuki, kultury materialnej i infrastruktury powstałe przed 1772 rokiem. Sąsiedztwo Królestwa Polskiego i domniemana groźba zmiany granic sprawiały, że administracja austriacka zachowała dużą ostrożność, zarówno w stosunku do urzędników i górników wywodzących się z lokalnego środowiska tj. z polskich rodzin, jak i do gości przyjeżdżających z zagranicy w celach turystycznych. Kopalnię udostępniano do zwiedzania jedynie na podstawie pozwolenia z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych bądź wystawionego przez prezydenta Kamery Nadwornej dla Mennictwa i Górnictwa. Pomimo takich ograniczeń austriaccy urzędnicy traktowali turystów dość nieufnie. Tryb postępowania wobec zwiedzających c. k. zakłady górnicze i hutnicze ustalił odręcznym pismem z dnia 25 stycznia 1780 r. cesarz Józef II. Zgodnie z jego instrukcjami w mieście górniczym wszystkie przybyłe obce osoby obowiązywało ograniczenie czasu pobytu do trzech dni. Ponadto osoby te poddawano dyskretnej inwigilacji. Pilnowano, aby zwiedzający nie zawierali żadnych znajomości, nie prowadzili długich rozmów, a tym bardziej, aby nie mieli możliwości odbywania tajnych spotkań. Wszystkich pracowników kopalni obowiązywał surowy zakaz udzielania obcym jakichkolwiek opisów, odpisów, kalkulacji, rysunków itp.³ W samym tylko

2. Zob. D. Śladecki, *Praktyki religijne górników w Wieliczce i Bochni w kontekście preferowanych wartości w okresie zarządu austriackiego w latach 1772-1918 (w świetle dokumentów salinarnych)*, „Resovia Sacra”, 28 (2021), s. 605-627.
3. Archiwum Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce [dalej: MŻKW], 944/1/2 zb. sp. L. Cehak, Inwentarz Archiwum Salinarnego 1780-1784, t. 1, cz. 2, s. 2.

roku 1782 zakłady salinarne zwiedziło 90 osób obcych, które uzyskały pozwolenie wystawione przez prezydenta Kamery Nadwornej dla Mennictwa i Górnictwa⁴. Niewątpliwie Austriacy obawiali się wówczas szpiegów z krajów ościennych, a szczególnie z Rzeczypospolitej, która w wyniku I rozbioru została pozbawiona na rzecz Austrii Żup Krakowskich i Żup Ruskich tj. wszystkich swoich kopalni i warzelnii soli. Po 1772 roku Rzeczpospolita, niezależnie od utraty poważnego źródła dochodów, stała się głównym nabywcą soli produkowanej w kopalni soli w Wieliczce. Poseł austriacki w Warszawie sam zajmował się wywiadem gospodarczym w Królestwie Polskim, gdzie podjęto próby znalezienia nowych złóż soli. W styczniu 1785 roku administrator salin Aleksander Heiter von Schonwerth otrzymał od Komisarza Krajowego we Lwowie szczegółowy raport na temat „próbnej kopalni soli” w Busku sporządzony przez posła austriackiego w Warszawie⁵. W ciągu pierwszych czterech dziesięcioleci panowania austriackiego zwiedzający kopalnię mogli dostać się do podziemnych wyrobisk dwoma szybami. Podobnie jak w ostatnich dziesięcioleciach przed rozbiorami, do tego celu służył szyb Leszno lub Daniłowicz. Wybór szybu był uzależniony od rangi gościa. Monarchom i przedstawicielom rodzin panujących oraz oficjalnym delegacjom władz państwowych zapewniano zejście po schodach w szybie Leszno⁶. Pozostałych gości przybyłych do kopalni w celach turystycznych kierowano do nadszybia szybu Daniłowicz. Nadszybie to stanowiło budowlę o dość obszernym wnętrzu, gdzie niezależnie od czynności związanych z wydobywaniem soli i wjazdem urzędników zapewniano obsługę gości. Tam m.in. wszyscy zwiedzający kopalnię po otrzymaniu płóciennych płaszczy (koszule) służących do ochrony ubrania przed kapiącymi kroplami soli byli spuszczeni na szlągach tj. siodłach zjazdowych z gurtowymi siedzeniami i poręczami sporządzanych z najlepszej przędzy konopnej zawieszonych na dwóch linach⁷. W powyższy sposób aż do 1812 roku, tj. do czasu zbudowania drewnianych schodów przeznaczonych do schodzenia turystów, docierali oni na I-y poziom kopalni, a na dwa niższe poziomy schodzili po schodach⁸. W XIX

4. Tamże, s. 44.

5. Tamże, s. 131.

6. Tamże, s. 39. Pierwotnie schody w szybie Leszno były przeznaczone tylko dla ważnych gości. Jednak prawdopodobnie jeszcze pod koniec XVIII w. dopuszczono część personelu górniczego do korzystania z tej drogi komunikacyjnej, co miało odciążać szyb Seraf. Nadmierne użytkowanie przez wielu górników powodowało liczne uszkodzenia schodów. W 1812 r. schody wymagały już remontu. W tym czasie codziennie zjeżdżało i wyjeżdżało do i z kopalni tylko tym jednym szybem, ok. 2000 osób. Por. H. Łabęcki, *Górnictwo w Polsce. Opis kopalnictwa i hutnictwa polskiego, pod względem technicznym, historyczno-statystycznym i prawnym*, t. 1, Warszawa 1841, s. 167. L. Cehak, *Inwentarz (1808-1816)*, t. 2, cz. 2, s. 69-70.

7. L. Cehak, *Inwentarz (1851-1867)*, t. 4, s. 145.

8. H. Łabęcki, *Górnictwo w Polsce*, t. 1, s. 167-168.

wieku złagodzone rygory wydawania zezwoleń na zwiedzanie kopalni. Już na początku drugiej dekady goście przybywający do Wieliczki w celach turystycznych uzyskiwali pozwolenie na zwiedzanie kopalni w siedzibie Administracji salinarnej w Wieliczce. Wszystkim gościom zwiedzającym kopalnię towarzyszyli wyznaczeni urzędnicy kopalniani, których codziennie zmieniano według przygotowanej listy oraz młodociani górnicy przydzieleni do świecenia z kagankami⁹. W okresie zarządu austriackiego przebieg drogi podziemnej wędrówki turystów wielokrotnie ulegał zmianom. W XVIII wieku nie stworzono stałych tras lub miejsc specjalnie wydzielonych i poruszano się w obrębie części produkcyjnej. Miejsca przeznaczone do zwiedzania były dobrane według różnych kryteriów. Prezentowano wyrobiska o wyjątkowych walorach przyrodniczych i krajobrazowych, w tym stanowiące przykład rozwoju techniki górniczej. Jedną z największych atrakcji turystycznych stanowiły olbrzymie komory powstałe w efekcie eksploatacji brył soli zielonej w złożu bryłowym. Wśród prezentowanych osobliwości udostępniano nie więcej niż kilka z kilkunastu istniejących wówczas obiektów sakralnych: przez cały okres zarządu austriackiego kaplicę św. Antoniego oraz przez pierwsze cztery dekady także dwie kaplice wyprawione drewnem, z których jedna zlokalizowana przy szybiku Mirów z obrazem Matki Bożej Myślenickiej (1726 r.), druga w poprzeczni Blum z obrazem św. Jana Nepomucena (1743 r.)¹⁰. Ponadto na trasie znajdowała się wykuta w soli figura św. Jana Nepomucena, początkowo umieszczona nad jeziorem w komorze Przykos (na III poziomie), a po zmianie trasy przeniesiona w 1829 roku w pobliże jezior Rosetti i Mayer. Ponadto w latach 1819-1856 górnicy urządzili kilka kaplic w części kopalni nieudostępnianej do zwiedzania¹¹.

Na rozwój i funkcje sztuki w kopalni duży wpływ miały wizyty monarchów i ważnych osobistości. Jednak w okresie pierwszych dekad nawet obecność w kopalni takich osób jak: carewicz Paweł, Wielki Książę Rosyjski (w dniu 14 listopada 1781 r.); cesarz Józef II (w dniu 15 kwietnia 1787 r.); arcyksiążę Ferdynand (w dniu 19 sierpnia 1803 r.); król saski i książę warszawski Fryderyk August I (w dniu 9 maja 1810 r.) nie przyniosły żadnych zmian w wystroju artystycznym

9. L. Cehak, *Inwentarz (1851-1867)*, t. 4, s. 40; J. Krasieński, *Przewodnik dla Podróżujących w Polsce i Rzeczypospolitej Krakowskiej...*, Warszawa 1821, s. 11; A. Grabowski, *Historyczny opis miasta Krakowa i jego okolic*, Kraków 1822, s. 229, F. Boczkowski, *O Wieliczce pod względem historii naturalnej, dziejów i kąpiel*, Bochnia 1843, s. 7.

10. B. Konwerska, *Ruch turystyczny w Kopalni Soli Wieliczka w okresie zarządu austriackiego (1772-1918)*, Wieliczka 2020, s. 32.

11. Według ustaleń autora (na podstawie analizy źródeł i przeprowadzonej inwentaryzacji w kopalni) były to następujące obiekty: kaplica św. Krzyża w komorze Piżmowa, przed 1819 r.; obraz w komorze Ksawer Dolny na poziomie II niższym, 1822 r.; kaplica św. Krzyża w poprzeczni Lipowiec I na poziomie II niższym, 1829 r.; obraz Chrystusa w komorze Maksymilian na poziomie II niższym, 1831 r.; obraz w komorze Lipowiec na poziomie II niższym, 1851 r.

komór udostępnianych do zwiedzania¹². Pierwszym obiektem, którego funkcja nie miała odniesienia do kultury i tradycji górników z Wieliczki, była sala balowa w komorze Łętów urządzona w 1809 roku z inicjatywy rosyjskiego generała Aleksandra Suworowa stojącego na czele wojsk okupacyjnych¹³. Jednak wówczas intencją Rosjan nie było tworzenie sztuki, a jedynie dostosowanie wybranej komory do nowej funkcji. Cel ten został osiągnięty przy dużej oszczędności stosowanych środków, ograniczając się jedynie do wykonania prostej konstrukcji użytkowej, takiej jak: podłoga z desek i drewniana galeria dla orkiestry wsparta na słupach „krystalizowanych” solą. W kolejnych latach w gronie znakomitych gości, którzy zwiedzali kopalnię, byli m.in.: car Aleksander I (w dniu 23 września 1814 r.); cesarz Franciszek I i cesarzowa Karolina Augusta (w dniu 3 lipca 1817 r.); arcyksiążę Franciszek Karol (w dniu 5 lipca 1823 r.); infant portugalski Don Miguel (w dniu 14 maja 1825 r.); arcyksiążę Karol Ludwik z synami Albrechtem i Karolem (w dniu 23 lipca 1835 r.); arcyksiążę Ferdynand, cywilny i wojskowy Gubernator Galicji Franciszek książę Modeny z synem Ferdynandem Karolem Wiktorem (w dniu 27 lipca 1839 r.); arcyksiążę Franciszek Karol (po raz drugi) i królewicz Gustaw Waza (w dniu 8 października 1839 r.); Fryderyk August Król Saski (w dniu 10 sierpnia 1840 r.); Karol Aleksander Wielki Książę Sasko-Weimarski (w dniu 4 października 1840 r.); cesarz Franciszek Józef I (w dniu 13 października 1851 r.); arcyksiążę Karol Ludwik (w dniu 9 kwietnia 1854 r.); arcyksiążę Rudolf i arcyksiężna Stefania (w dniu 30 czerwca 1887 r.)¹⁴. Przyjazdy monarchów i innych ważnych gości wiązały się z dużymi kosztami i wymagały od administracji salinarnej starannych przygotowań. Część oficjalnych gości korzystało z noclegu na zamku w Wieliczce¹⁵. Przybycie gości ogłaszano biciem dzwonów i strzałami z moździerzy. Gość honorowy wraz ze swoją świtą udawał się do kopalni w towarzystwie administratora saliny. Przed zejściem do szybu gościa okrywano płaszczkiem futerkowym. Na czas zwiedzania kopalnię rzęsiście oświetlano za pomocą pochodni, świec woskowych i specjalnych mioteł z płonącym smarowidłem¹⁶. Na zakończenie pobytu w kopalni goście honorowi byli obdarowywani upominkami w postaci figurek solnych, które administracja

12. L. Cehak, *Inwentarz (1780-1784)*, t. 1, cz. 2, s. 69; tegoż, *Inwentarz (1785-1799)*, t. 1, cz. 3, s. 65; tegoż, *Inwentarz (1800-1807)*, t. 2, cz. 1, s. 40; tegoż, *Inwentarz (1808-1816)*, t. 2, cz. 2, s. 27.

13. J. Krasiński, *Przewodnik*, s. 11-12.

14. L. Cehak, *Inwentarz (1808-1816)*, t. 2, cz. 2, s. 76; tegoż, *Inwentarz (1817-1825)*, t. 2, cz. 3, s. 14, 25, 127; tegoż, *Inwentarz (1826-1850)*, t. 3, s. 103; tegoż, *Inwentarz (1851-1867)*, t. 4, s. 15, 53, 147. F. Boczkowski, *O Wieliczce*, s. 76; B. Konwerska, *Ruch turystyczny*, s. 240-286.

15. L. Cehak, *Inwentarz (1800-1807)*, t. 2, cz. 1, s. 40.

16. Tegoż, *Inwentarz (1817-1825)*, t. 2, cz. 3, s. 29, 127; tegoż, *Inwentarz (1826-1850)*, t. 3, s. 103; tegoż *Inwentarz (1851-1867)*, t. 4, s. 227; J. N. Hrdina, L. E. Hrdina, *Geschichte der Wieliczkaer Saline*, Wien 1842, s. 274; J. K. Turski, *Przewodnik dla zwiedzających kopalnię Wieliczki*,

kupowała od tzw. figurantów, tj. górników i ich rodzin trudniących się wyrobem pamiątek z soli. Pozwalało to uniknąć niezręcznej sytuacji, jaką było namawianie zwiedzających przez górników do zakupu swoich wyrobów, co często miało miejsce zwłaszcza w pierwszych dekadach XIX wieku. Wyrób pamiątek z soli, takich jak: figurki, kapliczki, krzyżyki stanowił dodatkowe zajęcie dla niewielkiej grupy osób przez cały okres panowania austriackiego w Wieliczce. Wydatki ponoszone na ten cel nie były duże, jednak wymagano akceptacji i zatwierdzenia kosztów przez urzędy nadrzędne dla administracji kopalni w Wieliczce¹⁷. Przyjazd do Wieliczki monarchów niejednokrotnie wiązał się z ponoszeniem przez administrację kopalni specjalnych inwestycji. W 1783 roku z okazji przyjazdu cesarza Józefa II zadbano o wygląd i strój towarzyszących gościom górników. W tym celu dokonano zakupów nowych bluz, szabli i lampek górniczych¹⁸. Duże wydatki poniesiono podczas wizyty cara Aleksandra I, który przybył do Wieliczki w dniu 23 września 1814 r. Z okazji pobytu cara zakupiono meble, dekoracje i transparenty stanowiące wyposażenie Sali Balowej w komorze Łętów, w której ponadto zostały wykonane okazały portal i sześć „luster” (zyrandoli) z kryształów soli¹⁹. Meble te zgodnie z decyzją Kamery Nadwornej dla Mennictwa i Górnictwa miały być używane podczas kolejnych przyjęć wysokich osobistości i zostały przekazane na przechowanie w zamku w pokoju szefa Administracji²⁰. W kolejnych latach, korzystając ze stabilizacji politycznej w tej części Europy (po Kongresie Wiedeńskim), Habsburgowie mo-

Kraków 1868, s. 31; D. Dobrowolska, *Górnicy salinarni Wieliczki w latach 1880-1939. Studium historyczno-socjologiczne załogi robotniczej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s. 138-139.

17. W 1812 r. Kamera Nadworna dla Mennictwa i Górnictwa zatwierdziła wydatek 19 fl w walucie wiedeńskiej, które zostały wypłacone Katarzynie Marczewskiej za figurki solne ofiarowane przez Administrację Salinarną ambasadorowi francuskiemu w Warszawie. Zob. L. Cehak, *Inwentarz (1808-1816)*, t. 2, cz. 2, s. 76. W 1854 r. wydatkowano 4 f dla Aleksandra i Antoniego Broniowskich za wyrób figurek solnych dla arcyksięcia Karola Ludwika brata cesarza Franciszka Józefa I. Zob. L. Cehak, *Inwentarz (1851-1867)*, t. 4, s. 45.
18. Wydatkowano kwotę 163 fl 29x.9, koszty te zatwierdziło gub. 22.4.1783. Zob. L. Cehak, *Inwentarz (1780-1784)*, t. 1, cz. 2, s. 69.
19. L. Cehak, *Inwentarz (1851-1867)*, t. 4, s. 138.
20. Koszty zwiedzania kopalni przez cara Rosji, zatwierdzone przez Kamerę Nadworną dla Mennictwa i Górnictwa, zamknęły się w kwocie 8521 f 45 20/25 x. W ramach tej kwoty na urządzenia i meble wykonane na przyjęcie cara wydatkowano kwotę 2017 f 52 ½ x, którą zapisano do inwentarza. Pobyt Rosjan wyróżnił się również z powodu przykrego incydentu, jakim było przywłaszczenie sobie przez kogoś prawdopodobnie z carskiej delegacji płaszczyka futerkowego służącego do okrycia znakomitych gości, w tym przypadku cara Rosji. W związku z tym, płaszczyk ten został odpisany z inwentarza. W następstwie tych faktów musiano dokonać zakupu nowego stroju-płaszczyka jedwabnego w komplecie z czapeczką górniczą z delikatnego filcu. Płaszczyk ten był w użytku w kolejnych latach. Służył także do okrywania gości zwiedzających kopalnię w Bochni. W lutym 1854 r. salina w Bochni wypożyczyła ten strój z okazji wizyty arcyksięcia Rainera. Zob. L. Cehak, *Inwentarz (1851-1867)*, t. 4, s. 50.

gli zmanifestować swoje panowanie w Wieliczce. W wybranych komorach na trasie turystycznej systematycznie wprowadzano zmiany wystroju i wyposażenia o treści adresowanej do gości zwiedzających kopalnię, w tym celu tworzono specjalne dekoracje głównie o charakterze świeckim. Austriacy widzieli wówczas potrzebę stworzenia ekspozycji, dzięki której wszyscy goście, w tym intelektualiści i przedstawiciele rodów panujących w innych krajach, będą postrzegali kopalnię w Wieliczce jako dziedziczne regale Habsburgów. W następstwie wizyty w kopalni pary cesarskiej (Franciszka I i Karoliny Augusty), która miała miejsce w dniach 3 i 4 lipca 1817 r., w celu upamiętnienia tego wydarzenia, w komorze Klemensa wykonano pomnik w kształcie piramidy na cokole z inskrypcjami po łacinie²¹. W kolejnych latach z powodu złego stanu zachowania wyrobiska komorę zabezpieczono obudową z drewna i ok. połowy XIX w. wyłączono z trasy turystycznej. W 1. poł. XIX wieku doszło kilku realizacji artystycznych na trasie turystycznej w kopalni, co miało związek z podróżą inspekcyjną arcyksięcia Franciszka Karola w 1839 roku, którego podejrzewano o brak życzliwości dla Polaków. Na liście wykonanych prac znalazła się zmiana dekoracji symbolicznej portalu w Sali Balowej w komorze Łętów²², brama z portalem flankowana dwoma pomnikami z inskrypcjami po łacinie (na pamiątkę pobytu cesarza Franciszka I i Karoliny Augusty w 1817 r.) zlokalizowana na przedłużeniu mostu w komorze Cesarza Franciszka²³, druga brama z pamiątkowymi tablicami (na cześć administratora kopalni Franciszka Ursini von Blagay) w komorze Urszula Wyższa²⁴. Ponadto umieszczono we wnęce pomnik (prawdopodobnie rzeźba figuralna z soli) arcyksięcia Rainera Józefa Habsburga oraz wykonano okazały pomnik w formie obelisku na cokole z 4 gryfami (z napisami po niemiecku) w komorze Franciszka Karola²⁵.

Nieliczne, ale wymowne w swojej treści dzieła sztuki, stanowiły znaczące dopełnienie głównych atrakcji, jakimi były m.in. wielkogabarytowe komory powstałe w efekcie eksploatacji brył soli zielonej w złożu bryłowym. W komorze Michałowice (XVIII w.) do oświetlenia służył żyrandol o trzystu świecach, ze zdobieniami z soli kryształowej²⁶. Komorę Kloski (XVII-XVIII w.) z mostem drewnianym z 1770 roku oświetlano m.in. za pomocą fajerwerków przy dźwię-

-
21. Rachunek kosztów pobytu pary cesarskiej zatwierdzony przez Kamerę Nadworną dla Mennictwa i Górnictwa dekretem z d. 9/1 1818 r. zamknął się w kwocie 7183 f 58 ½ x. Zob. L. Cehak, *Inwentarz (1817-1830)*, t. 2, cz. 3, s. 29; Archiwum Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka, M. Seykotta, *Przewodnik po kopalni wielickiej*, rkps sygn. 83, k. 33; B. Konwerska, *Ruch turystyczny*, s. 162.
 22. M. Seykotta, *Przewodnik*, k. 24; B. Konwerska, *Ruch turystyczny*, s. 164.
 23. M. Seykotta, *Przewodnik*, k. 10v; B. Konwerska, *Ruch turystyczny*, s. 183.
 24. M. Seykotta, *Przewodnik*, k. 4; B. Konwerska, *Ruch turystyczny*, s. 171.
 25. B. Konwerska, *Ruch turystyczny*, s. 196-198.
 26. F. Boczkowski, *O Wieliczce*, s. 8-9.

kach muzyki²⁷. W komorach takich jak: Drozdowice (XVII w.), Urszula Wyższa (XVIII w.), Pieskowa Skała (XVII w.), Szczygielec (XVIII w.) wykonano krużganki lub zawieszono schody pozwalające podziwiać rozległość komory z wysokości kilkunastu metrów. W podobnym celu przed 1843 rokiem wybudowano w komorze Cesarz Franciszek (d. Mosty XVIII w.) most 10-metrowej długości, zawieszony na wysokości 13 m od spągu²⁸. W wielu miejscach kopalni, m.in. w komorach: Kloski, Urszula Wyższa, Cesarza Franciszka, Franciszka Karola, Klemens umieszczono inskrypcje o różnej treści adresowanej przede wszystkim do turystów.

Modernizacje i nowe obiekty sztuki w obrębie trasy turystycznej w latach 1857-1918

W 1856 roku cesarz Franciszek Józef I dokonał zmiany personalnej w administracji kopalni. Na mocy jego decyzji z dnia 2 sierpnia 1856 r. kierownictwo Dyrekcji Górniczej, Salinarnej i Lasowej objął radca dworu Jan baron de Geramb, który wcześniej pełnił funkcję administratora kamery w Marmaroszu²⁹. Za kadencji nowego dyrektora administracja austriacka dużą wagę przykładła do stanu zachowania i jakości wyposażenia Sali Balowej w komorze Łętów, która służyła jako miejsce uroczystych przyjęć najwyższych i wysokich osobistości zwiedzających kopalnię. Dla zapewnienia bezpieczeństwa gości wzmocniono ściany i strop. Jednak podczas remontu zaistniała konieczność demontażu „dekoracji” wykonanych w 1814 roku z okazji przyjazdu cara Rosji Aleksandra I, co doprowadziło do ich uszkodzenia. W 1857 roku, po wymianie drewnianej obudowy ścian odtworzono portal z pewnymi zmianami i z nowymi dekoracjami, transparent z emblematami górniczymi na frontowej ścianie z napisami po niemiecku, wykonanymi przez malarza Ferdynanda Olesińskiego (starszego), któremu wypłacono 100 f³⁰. Ponadto w latach 1857-1858 sztygar Nürenberger wyrzeźbił w soli dwie figury mitologiczne przedstawiające Neptuna i Wulkana umieszczone po obu stronach wejścia w Sali Balowej. Należy dodać, że w 1858 roku sztygar Nürenberger, korzystając z pomocy innych górników (stojaka Peller i młodych żelźników), wykonał z soli repliki kilku figur świętych w kaplicy św. Antoniego, którymi zastąpiono stare rzeźby z okresu staropolskiego, znacznym stopniu wyługowane tj. poważnie uszkodzone

27. A. Grabowski, *Historyczny opis*, s. 244.

28. F. Boczkowski *O Wieliczce*, s. 8-10.

29. L. Cehak, *Inwentarz (1851-1867)*, t. 4, s. 77

30. Tamże, s. 138.

przez wilgotne powietrze³¹. Za swoje prace rzeźbiarskie w kaplicy św. Antoniego i Sali Balowej sztygar otrzymał gratyfikację w kwocie 20 f³².

Prace rzeźbiarskie z soli o charakterze dekoracyjnym np. w formie ozdobnego obramienia tablic z inskrypcją informującą o nadawanym imieniu danego wyrobiska pojawiały się w wielu miejscach kopalni. Wykonanie takich tablic, zwłaszcza z imieniem dostojnika państwowego, służyło podkreśleniu rangi ważnych gości i doniosłości ich wizyt. Taką okazją do wykonania ozdobnych dekoracji w postaci detali architektonicznych wykutych z soli był przyjazd do Wieliczki namiestnika Galicji, Lodomerii i Wielkiego Księstwa Krakowskiego Agenora hrabiego Gołuchowskiego, który w dniu 8 lipca 1867 r. przez cztery godziny zwiedzał kopalnię. Podczas tego zwiedzania miał miejsce akt nadania jego imienia kolei żelaznej w kopalni na poziomie arcyksięcia Albrechta, co nastąpiło zgodnie z decyzją ministra skarbu. Decyzja ta wraz z upoważnieniem dla kierownika wielickiej c. k. Dyrekcji Górniczej i Salinarnej w Wieliczce K. Balasitisa do jej wykonania została przesłana telegramem tego samego dnia tuż przed wizytą gościa. Wkrótce w podszybiu szybu Józef, gdzie kolej brała swój początek, umieszczono tablicę z inskrypcją: „Główna kolej kopalniana Agenora hr. Gołuchowskiego”, Druga tablica z inskrypcją: „Główna stacja kolei kopalnianej hr. Gołuchowskiego” została wyeksponowana przed dworcem kolei żelaznej w komorze Wałczyn (gdzie zwiedzający kopalnię mogli odpocząć)³³. Caliznę naprzeciwko dworca ozdobił wyrzeźbiony w soli portal w formie przyściennej dekoracyjnej arkady kolumnowej z łukiem ostrym podwyższonym z archiwoltą i blendą arkadową, przy czym arkadę flankowały wolnostojące kolumny z wazonami płomienistymi w zwieńczeniu³⁴.

W drugiej połowie XIX wieku doszło do wielu zmian na szlaku turystycznym, w tym w zakresie transportu, kolejności zwiedzania, nowych obiektów sztuki³⁵. W latach 1860-1872 w komorze Cesarza Franciszka Józefa urządzono kaplicę św. Krzyża. Ponadto w latach 1857-1895 górnicy urządzili kilka nowych kaplic

31. Tamże, s. 167.

32. Tamże, s. 168.

33. Tamże, s. 251.

34. A. Szubert, *Dworzec kolei hr. Gołuchowskiego*, fot. z 1893 r. XIX w., Kartka pocztowa, Nakład A. Szuberta, Kraków-Szczawnica 1914.

35. W 1874 r. na szybie Daniłowicz (Rudolfa) zamontowano maszynę parową, w miejsce kieratu konnego, co w dalszej kolejności pozwoliło na wprowadzenie windy do transportu podróżnych. Dzięki temu turystów prowadzono do kopalni po schodach lub spuszczano windą. Por. J. Chrząszczewska, J. Warnkówna, *Z biegiem Wisły*, Warszawa 1901, s. 44. Na przełomie XIX i XX w. z powodu zagrożenia górniczego i zmiany trasy ze zwiedzania wyłączono komory: Steinhauser, Fryderyk August, Kloski, Maksymilian, (Leopold, Karol Ludwig, Salzgeber). Włączono: komorę Fryderyk zwaną również Saurau, jezioro Rudolf Salwator, jeziora Rosetti i Mayer przemianowano na arcyksięcia Rudolfa i Stefanii. Por. Piotr Kurowski, *Trasy turystyczne w kopalni wielickiej*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XVI (1990), s. 136.

w części kopalni niedostępnej do zwiedzania³⁶. W komorze Cesarza Franciszka umieszczono okazały pomnik z soli spizowej (ponad 9 m. wysokości), upamiętniający pobyt w kopalni arcyksięcia Rudolfa i arcyksiężnej Stefanii w 1887 roku³⁷. W kilku komorach umieszczono pojedyncze dzieła sztuki – obrazy i rzeźby: Urszula Wyższa – obraz bł. Kingi (przed 1879 r.); Michałowice – obraz górnika (przed 1893 r.); Fryderyk-Saurau – obraz (na desce) św. Anioła Stróża z 1691 roku. W kilku miejscach kopalni, m.in. w komorach: Łętów, Michałowice, Saurau, Drozdowice dodano nowe inskrypcje po polsku. Począwszy od 1896 roku, na poziomie II wyższym rozpoczęto urządzenie nowej kaplicy bł. Kingi. W Sali Balowej, w ozdobnym portalu usytuowanym przed ścianą frontową, umieszczono podświetlany obraz (transparent) Władysława Tetmajera „Przybycie królowej Kingi do Wieliczki”, namalowany około 1906 roku (obecnie przez część autorów przyjęła nowy tytuł obrazu: „Wjazd św. Kingi do Polski”)³⁸. Obraz ilustruje legendę o cudownym znalezieniu pierścienia³⁹. Kinga została przedstawiona bez nimbu wokół głowy, na tle wysoko podniesionej chorągwi z Orłem Białym, w towarzystwie Bolesława Wstydliwego i w otoczeniu orszaku książęcego, przed szybem i dwoma górnikami ukazanymi na pierwszym planie. Źródłem inspiracji dla artysty były wcześniejsze obrazy takich artystów jak: Piotr Kornecki (1769 r.); T. Krasieński (1861 r.); Walery Eliaz Radzikowski (1895 r.); Ferdynand Olesiński (1895 r.)⁴⁰.

-
36. Według ustaleń autora (na podstawie analizy źródeł i przeprowadzonej inwentaryzacji w kopalni) były to następujące obiekty: kaplica św. Jana, przed 1859 r.; kaplica b. n. w kom. Żralski na poziomie III, przed 1864 r.; kaplica św. Krzyża w podłużni Geramb na poziomie III, 1866 r.; kaplica św. Krzyża w poprzeczni Lichtenfels na poziomie III/IV, 2. poł. XIX w.
37. B. Konwerska, *Ruch turystyczny*, s. 183, 186-187.
38. *Ilustrowany przewodnik informacyjny dla P.T. zwiedzających kopalnie soli w Wieliczce*, Wieliczka 1893, s. 5-10; F. Piestrak, *Przewodnik po Wieliczce i jej okolicach*, Wieliczka 1912, s. 83; tegoż, *Przewodnik po Wieliczce i jej kopalniach z 7 rycinami i 3 tablicami*, Wieliczka 1912, s. 77; *Otchłanie wielickie*, Wieliczka 1907, s. 87.
39. Legenda głosi, że król Bela IV podarował córce jeden z szybów w żupach węgierskich. Kinga, okazując, że bierze kopalnię w posiadanie, zdjęła z palca złoty pierścień i zgodnie z przyjętym zwyczajem wrzuciła go w otchłań szybu. Po przyjeździe do Polski, kierując się objawieniem, wskazała miejsce, gdzie należy kopać szyb. Wtedy to odkryto w Bochni złoża soli kamiennej, a dowodem na cudowne przeniesienie soli węgierskiej do Polski miało być znalezienie pierścienia Kingi w pierwszej wydobytej bryle. Por. U. Janicka-Krzywda, *Postać bł. Kingi w legendzie ludowej*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych”, X (1981), s. 168.
40. D. Śladecki, *Kaplica bł. Kingi w bocheńskiej kopalni soli*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XV (1989) s. 108, 116, 130; tegoż, *Ikonoografia błogosławionej Kingi w sztuce na terenie diecezji tarnowskiej*, „Currenda”, 1989, nr 7-9, s. 384.

Gloryfikacja władzy w sztuce

Habsburgowie wizytujący kopalnię upatrywali instrument prezentowania swoich poglądów w sztuce, która miała służyć propagowaniu dynastii i panujących. Adresatami działań propagandowych byli ludzie o różnym poziomie wiedzy, z powyższych względów, aby treść komunikatu mogła być zrozumiała dla nadawcy, kod przekazu nie mógł być zbyt skomplikowany. Zadaniem pomników było kreowanie w umyśle odbiorcy pożądanego przez dysponenta obrazu władcy, przy czym stopień skomplikowania kodu przekazu dostosowano do możliwości percepcji odbiorcy. W kilku przypadkach posłużono się symboliką zaczerpniętą z mitologii. Surowość formy poszczególnych obiektów umożliwiała wywarcie potęgą jej monumentalizmu wrażenia wielkości cesarstwa. Piramidy wykonane z prostych, zgeometryzowanych elementów wyróżniają się surowością konstrukcji i mocnymi przysadzistymi proporcjami opartymi na schemacie kwadratu i trójkąta. Nieco bardziej wysublimowaną formą konstrukcji wyróżniał się obelisk. Rozwiązaniom artystycznym naśladującym bramy triumfalne nadano formę zredukowaną do prostych brył i konstrukcji. Zgodnie z intencją autorów projektów człowiek miał dostrzegać sacrum i moc pozaświatową. Czyniono starania oszołomienia wchodzącego narastającymi efektami wizualnymi. Szczególną rolę przypisywano iluminacji. Składały się na nią niezliczone lampiony, kaganki, pochodnie, żyrandole, w tym odbicia światła w wodzie słonych jezior. Pobudzały wyobraźnię i stwarzały iluzję do snucia wizji na temat mitologicznych scen bogów na Olimpie.

Ujarzmienie natury w kopalni wywierało na widzu niezatarte wrażenie. Wewnątrz komór odczuwa się nie tylko pustkę, wielką przestrzeń zamkniętą obrębem calizny, ale także bryły, które stanowią nieusuniętą część skały. Komora niczym wnętrze świątyni wykutej w gigantycznym bloku materiału, niespokojna i pełna dramatyizmu, stanowi zestawienie form, które zmuszają patrzącego do aktywnej obserwacji. Wypełniona mrokiem pustka, trójwymiarowa kompozycja kanciastych form, gdzie widz powinien dostrzegać i wypukłości i wklęsłości, wymaga z jego strony zdecydowanego wysiłku i stałej zmiany percepcji. Dla skutecznej akcji propagandowej opartej na bodźcach wizualnych obiekty sztuki, takie jak pomniki i portale, zostały umiejętnie wplecione w sieć pustek poeksploatacyjnych o mocnych kontrastach, w których zbudowano mosty, zainstalowano oświetlenie. Światło ma wielkie znaczenie w odczuwaniu architektury. Lampiony i pochodnie rodziły atmosferę oczarowania i nierzeczywistości właściwą dla świata podziemi, w pełnej dramaturgii scenerii piętrzących się skał z cieniami z płonących pochodni może się wydawać, że przybyliśmy do innego świata. Zwyczajna skala korytarzy, przez które dopiero co przeszliśmy, sprawia, że w porównaniu z nimi komora wydaje się przytłaczająco wysoka, a jej gigantyczna konstrukcja ginie gdzieś w mroku pod stropem. Stopniowo uświadamiamy sobie sprawę, że we wnętrzu

nie da się znaleźć płaskich powierzchni i regularności, co sprawia że szukamy stabilizacji i obiektu, który daje nam poczucie trwałości. Takie poczucie zdają się dawać monumentalne pomniki w formie piramidy i obelisku oraz okazałe portale i bramy solne.

Czytelne w swojej wymowie ideowej były pomniki w kształcie ostrosłupa o podstawie czworokątnej, z komunikatem w postaci inskrypcji. Jednym z takich obiektów, a zarazem chronologicznie pierwszym był zlokalizowany w komorze Klemens pomnik w formie piramidy posadowionej na cokole o proporcjach zbliżonych do sześcianu z gzymsem i czterostopniową podstawą. Od frontu piramidy i cokołu wykonano płyciny inskrypcją po łacinie, na pamiątkę pobytu pary cesarskiej 3 lipca 1817 r. o następującej treści: IN/ MEMO/RIAM/ GLORIO/ SISSIMI/ ADVENTUS/ FRANCISCI I/ IMPERATORIS/ ET/ CAROLINAE AUG.[USTAE]/ IMPERATRICIS/ AUSTRIAE./ MONUMENTUM HOC/ POSITUM/ EST/ DIE III JULI/ MDCCCXVII⁴¹. Kolejnym obiektem w kształcie ostrosłupa na cokole w formie nawiązującej do obelisku, a zarazem chronologicznie ostatnim dziełem plastycznym ufundowanym na cześć Habsburgów, jest pomnik zlokalizowany w dolnej części komory Cesarza Franciszka upamiętniający wizytę w 1887 roku arcyksięcia Rudolfa i Stefanii. Pomnik składa się trzech części: piramidy w formie zbliżonej do obelisku (ostrosłup czworokątny z wierzchołkiem, bez zakończenia typowego dla obelisku), trzyczęściowego cokołu (podstawa, trzon, gzyms) i trzystopniowej podstawy. Trzon cokołu, na którym jest posadowiona piramida, ma kształt ostrosłupa czworokątnego ściętego o ścianach bocznych w kształcie trapezu równoramiennej. Od frontu na cokole umieszczono prostokątną tablicę z inskrypcją: NA PAMIĄTKĘ POBYTU/ JEGO CES. KRÓL. WYSOKOŚCI/ NAJDOSTOJNIEJSZEGO NASTĘPCY TRONU/ ARCYKSIĘCIA RUDOLFA/ I JEGO NAJDOSTOJNIEJSZEJ MAŁŻONKI/ ARCYKSIĘŻNEJ STEFANII/ W DNIU 30 CZERWCA 1887 R⁴². Pomnik ten charakteryzują ciężkie proporcje, surowość i monumentalność, a w materii soli kamiennej wyraża stabilizację władzy.

Ponadto w górnej części komory Cesarza Franciszka (wysokiej na ponad 32 m) były zlokalizowane wykonane blisko pół wieku wcześniej na podstawie projektu z 1838 roku dwa pomniki z soli w formie zbliżonej do obelisków z kulami w zwieńczeniu (w przewodnikach opisywane jako piramidy) flankujące fronton oparty

-
41. *Grubenkarte von dem obern Theile der Wieliczkaer Saline zur Übersicht des Strecken Betriebes und besonders der durch Fremde befahrenden Gasttour*, L. E. Hrdina, Wiedeń 1842, Kammer Klemens, rys. J. N. Hrdina, lit. H. Engel, Wiedeń 1842, nr inw.IV./2/8; MŻKW, Kammer Klemens mit dem Denkmal der M. K. Franz u. Carolina, M. A. Seykotta, poł. XIX w., nr inw. IV/137.
42. A. Szubert, *Komora Cesarza Franciszka*, fot. z 1893 r., MŻKW, Kartka pocztowa, fotografował z natury A. Szubert z Krakowa, Wiedeń 1893 r., nr inw. 493/Zb. Spec.

na kolumnach, który stanowił portal bramowy na przejściu z mostu⁴³. Pomniki oświetlono licznymi lampionami⁴⁴. Nad frontonem umieszczono tablicę z herbem Austrii, przy czym na tympanonie widniał napis w języku niemieckim z nazwą komory: HAUPTLAUF/ KAISER FRANZ. Portal z obeliskami wykonano na pamiątkę pobytu cesarza Franciszka I i Karoliny Augusty w 1817 roku, o czym informują inskrypcje po łacinie na tablicach z kartuszami umieszczonych na cokółach obelisków: FRANCISCO/ PRIMO/ IMPERATORI/ *Austriae* – po lewej stronie i CAROLINA/ AUGUSTA/ IMPERATRICI/ *Austriae* – po prawej stronie. Ponadto nad inskrypcjami umieszczono koronę cesarską. W obu przypadkach obramienie tablicy inskrypcyjnej stanowił Uroboros – wąż gryzący własny ogon, symbol nieskończoności i wieczystego powrotu⁴⁵. Inspiracją do realizacji portalu z obeliskami były obeliski ustawiane parami przy wejściu do świątyni w starożytnym Egipcie, które pełniły symboliczną bramę pomiędzy ziemią a niebem. Brama była ważna nie tylko dlatego, że pozwalała dostać się do kolejnej komory, jej konstrukcja stanowiła przesłanie dla odwiedzających, iż wkraczają w progi silnej, dobrze zorganizowanej instytucji. Portal legitymizował władzę, brama otwarta (gościnność), była to także brama do świata podziemnego. Druga brama była zlokalizowana w komorze Urszula. Wykonano ją z ciosów solnych w formie łuku na impostach z herbem Austrii w okazałym zworniku. Prace wykonali w 1839 roku rekonwalescenci po cholery. Po prawej stronie umieszczono tablicę z inskrypcją i herb administratora Blagay, a po lewej tablicę z inskrypcją informacyjną: HOCCE OPUS AUSPICIIS FRANCISCI COMITIS URSINI A BLAGAY LONGAE POSTERITATIS USUI CONSTITIT⁴⁶.

Ważnym miejscem na trasie turystycznej w kopalni była komora Arcyksięcia Franciszka Karola, w której w odrębnych wnękach zlokalizowano trzy obiekty. W bliżej nieznanymi okolicznościach wykonano we wnęce nieznaną z przekazów ikonograficznych pomnik arcyksięcia Rainera Józefa Habsburga (odwiedził kopalnię w 1806 r.). W drugiej wnęce z czterema kolumnienkami znajdowała się beczka nabita solą przez arcyksięcia Franciszka Karola⁴⁷. Najważniejszym obiektem w tej komorze był zlokalizowany w przypominającej bramę okazałej wnęce w kształcie

43. MŻKW, Entwurf uiber den einzuleitenden Abbau der Grünsalzammer Kaiser Franz im Neuen Felde, Wieliczka 1838, nr inw. VII.301.

44. A. Szubert, *Komorze cesarza Franciszka*, fot. z 1893 r., Kartka pocztowa, Nakład A. Szuberta, Kraków-Szczawnica 1911.

45. Österreichisches Nationalbibliothek, ÖNB Bildarchiv und Grafiksammlung, A. M. Seykotta, *Album der Stadt und des Steinsalzbergwerkes zu Wieliczka*, Wieliczka 1851 r., sygn. Pk.764; MŻKW, Fanz Carl Kammer, A.M. Seykotta, Wieliczka 1. poł. XIX w., nr inw. IV/1339.

46. MŻKW, *Ober Urszula*, M.A. Seykotta, poł. XIX w., nr inw. IV/132.

47. Muzeum Narodowe. Biblioteka Czartoryskich, Rękopisy do dziejów Wieliczki M. A. Seykotty, nr inw. MNK 2965 IV, vol. VII.

łuku pełnego na impostach (obudowanej kostką solną) obelisk Franciszka Karola, posadowiony na cokole z czterema gryfami, z inskrypcjami po niemiecku: ZUM/ANDENKEN/ DER/ ALLERHOECHSTEN/ Sr KAISERLIC:HOHEIT/ DES/ DURCHLAUGHTIGSTEN/ ERZHERZOGS/ FRANC CARL/ am 5 Juli 1823/ u. am 8 Octo:[ber] 1839./⁴⁸. W starożytnym Egipcie obelisk tj. pomnik w kształcie wolnostojącego, czworokątnego słupa zwężającego się ku górze z ostrosłupowym szczytem obitym złotą blachą był symbolem boga słońca (Ra), kształt obelisku o wertykalnej konstrukcji symbolizował związek ziemi z niebem. Słońce ma związek ze światem podziemnym, gdyż nocą podziemną rzeką powraca z zachodu na wschód, jak egipski bóg Ra⁴⁹. Korona cesarska na poduszce w zwieńczeniu obelisku symbolizuje potęgę imperium, supremację, hegemonię, władzę i panowanie monarchy z namaszczenia Boga, ale też słońce i światło. Gryf jest mitycznym zwierzęciem stanowiącym połączenie ciała lwa z głową, przednimi łapami i skrzydłami orła. Według Herodota gryfy strzegły złóż złota. Gryf symbolizuje władzę w dwóch sferach: na ziemi – lew i na niebie – orzeł. Symbolizuje zwycięstwo życia nad śmiercią, pogromcą mocy piekielnych, strażnika skarbów. W średniowieczu był symbolem połączenia natury boskiej i ludzkiej w Chrystusie, tj. unii hipostatycznej. Gryfy uchodziły za strażników ukrytych skarbów⁵⁰. Były też alegorycznym ukazaniem korzyści płynących z eksploataowania bogactw. Pomiedzy gryfami umieszczono tarczę tzw. szwajcarską z herbem Habsburgów Lotaryńskich, czyli dynastii panującej, jako znak rozpoznawczy i identyfikujący terytorium, manifestując istotę władzy królewskiej niezbędnej do osiągnięcia przez państwo dobrobytu gospodarczego. Asysta gryfów po bokach herbu na cokole pomnika zwieńczonego koroną jest symbolem cesarskiej charyzmy i magicznych mocy.

Ostatnim obiektem na szlaku dla turystów była Sala Balowa w komorze Łętów (z XVIII w.) urządzana od 1809 roku. W ciągu kolejnych lat zadbano o odpowiedni wystrój i wyposażenie wnętrza, na który składały się m.in. rzeźby, obrazy, inskrypcje i żyrandole. Sala balowa stanowiła miejsce służące do odpoczynku dla turystów, gdzie oprócz tańca przy dźwiękach orkiestry czekał na nich poczęstunek i prezentacje iluminacji z przepowiedziami⁵¹. Ścianę frontową w komorze Łętów zdobił wykonany z drewna portal bramowy zamknięty łukiem pełnym przyściennym z pilastrami dźwigającymi belkowanie z trójkątnym frontonem. W tympanonie umieszczono emblemat górniczy⁵². Ważnym wyróżnikiem były emblematy górnicze, napisy i herby wykorzystywane do dla propagowania polityki, pochwały czynów

48. Österreichisches Nationalbibliothek, ÖNB Bildarchiv und Grafiksammlung, A. M. Seykotta, *Album der Stadt und des Steinsalzbergwerkes zu Wieliczka*.

49. Wł. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1990, s. 388

50. D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990, s. 343-344.

51. F. Boczkowski, *O Wieliczce*, s. 12.

52. Kammer Łętów, rys. J. N. Hrdina, lit. H. Engel, Wiedeń 1842, nr inw. IV./2/9.

i osób, które zasiadały na fotelu-tronie stawianym przed portalem. W 1851 roku z okazji wizyty cesarza Franciszka Józefa na belkowaniu pojawiła się inskrypcja: FJ. VIRIBUS UNITIS. I. (inicjały i zawołanie cesarza Franciszka Józefa I), ponadto w otworze drzwiowym zawieszono herb cesarski⁵³. W latach 1856-1857 wykonano nowy portal, który zdobiły cztery kolumny w porządku jońskim, na wysokości gzymsu koronującego zwieńczone wazonami, a belkowanie zwieńczono łukowym frontonem. Ponadto nad frontonem umieszczono dwugłowego orła austriackiego. Inerkolumnium portalu zdobiły nowe dekoracje, transparent z emblematami górniczymi na frontowej ścianie, wykonane przez malarza Ferdynanda Olesińskiego (starszego). Otwór drzwiowy portalu wypełniała dekoracja z emblematami, czterema medalionami i czterema tablicami z inskrypcjami po polsku stanowiącymi opis przedstawionych scen w medalionach (NAUKA/ I PRACA/ KRAJE/ WZBOGACA/ oraz alegoria Austrii umieszczona w dolnej części kompozycji⁵⁴. Po bokach wejścia do Sali Balowej ustawiono na cokołach figury Neptuna i Wulkanu (wyrzeźbione w soli w latach 1856-1858)⁵⁵. Wulkan to w mitologii rzymskiej bóstwo ognia jako siły destrukcyjnej, utożsamiany z greckim Hefajstosem. Był przedstawiany jako brodatego mężczyznę w krótkiej tunice z młotem lub obcęgami w ręku. Neptun to bóstwo morskie w mitologii rzymskiej. Identyfikowany z greckim Posejdonem, władcą mórz i rzek. Atrybutem jest trójząb, którym mógł uciszać burze. Obie rzeźby były alegorycznym ukazaniem korzyści płynących z eksploatacji bogactw i panowaniem nad żywiołami zagrażającymi kopalni, a zwłaszcza pożarom i niekontrolowanym wyciekom wody. Przemysłowy program symboliczno-dekoracyjny miały przekonać zwiedzających, że znajdują się obok źródła emanacji sakralnej mocy królestwa. Kierując się założonym programem symboliczno-alegorycznym, zrealizowano mitologiczną scenografię, w której władcy grali rolę nowego wcielenia olimpijskich bóstw.

Zmiany w obsadzie stanowisk w administracji kopalni i coraz większy udział polskich inżynierów w zarządzaniu przedsiębiorstwem miały wpływ na zmiany wystroju artystycznego na trasie turystycznej, w tym także w Sali Balowej. W 1906 roku w centralnej części portalu umieszczono malowidło pędzla Włodzimierza Tetmajera przedstawiające *Przybycie królowej Kingi do Wieliczki*⁵⁶, co zmieniło wymowę ideową całej dekoracji w Sali Balowej, tym bardziej, że znad frontonu

53. Österreichisches Nationalbibliothek, ÖNB Bildarchiv und Grafiksammlung, A. M. Seykotta, *Album der Stadt und des Steinsalzbergwerkes zu Wieliczka*.

54. A. Szubert, *Sala Balowa*, fot. z lat 90. XIX w., Kartka pocztowa, Nakład A. Szuberta, Kraków- Szczawnica 1914.

55. A. Szubert, *Sala Balowa*, fot. z lat 90. XIX w., Kartka pocztowa, Nakład A. Szuberta, Kraków- Szczawnica 1911.

56. Wł. Gargul, *Komora Łętów*, fot. przed 1922 r. Kartka pocztowa. Wydawnictwo Wład. Gargul, Wieliczka 1922.

usunięto orła austriackiego. Włodzimierz Tetmajer zatytułował tak obraz z pełną świadomością faktu, że św. Kinga, pomimo pochodzenia z rodu królewskiego, jako żona księcia Bolesława Wstydlivego miała w Polsce jedynie tytuł księżnej. Jednocześnie warto zauważyć na brak odniesień hagiograficznych w tytule obrazu oraz na umiejscowienie odkrycia soli kamiennej wbrew faktom w Wieliczce, a nie w Bochni. Kopalnia soli w Wieliczce należy do tych obiektów, których wartość jest uwarunkowana nie tylko epoką realizacji, ale również wielowiekowymi powiązaniem z losami narodu. Po rozbiorach Żupy Krakowskie, które dotąd były w rękach królów Polski, znalazły się pod panowaniem austriackim, stąd tak ważna była ochrona i zachowanie dla potomności tego, co przeżyło wiele epok. Celem tej sztuki jest uzmysłowienie zwiedzającym, że kopalnia stanowi pomnik narodowej przeszłości i dzięki pracy wielu pokoleń górników promienieje blaskiem jej dawnej wspaniałości. Artysta z pomocą sztuki usiłuje wskrzesić przeszłość, aby w polskim życiu duchowym mogła nabrać konkretnych wartości. Nastrój tajemniczości w starej kopalni nadaje nieopisany czar skromnemu obrazowi, przemawia do wyobraźni i świadomości. Chorągiew z Orłem Białym w orszaku książęcym pełni rolę znaku rozpoznawczego terytorium Polski. W swoim dziele Włodzimierz Tetmajer manifestuje przynależność narodową twórców kopalni, przywracając pamięć o zasługach i osiągnięciach polskich władców i wielu pokoleń górników, którzy wnieśli swój wkład do osiągnięcia przez państwo dobrobytu gospodarczego. Artysta swoim jednym dziełem zmienił w Sali Balowej wymowę propagandową wystroju wnętrza tworzonych w XIX wieku przez administrację austriacką, a tym samym w symboliczny sposób dokonał repolonizacji kopalni.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Rewizja dolna żupy wielickiej, 25 X. 1680 r., Zbiór z Biblioteki Narodowej, rkps 16;
Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 8 X – 20 X 1699 r., Zbiór Popielów,
rkps 298;

Rewizja dolna żupy wielickiej, 19 IV 1733 r., Zbiór z Biblioteki Narodowej, rkps sygn. 27;
Ordynacje żupne, 5 VI 1735 – 29 X 1737 r., Dział XVIII, rkps nr 96.

Archiwum Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce:

Komisja i rewizja generalna żupy wielickiej, 15 VIII – 10 IX 1647 r., rkps sygn. 008;
Komisja w żupach krakowskich, 26 XI 1658 – 31 III 1659 r., rkps sygn. 009;

Inwentarz Archiwum Salinarnego za lata 1772-1867, opr. L. Cehak, t. 1-4, rkps sygn. 944/1/1
 zb. sp., t. 1. cz. 1 (1772-1779); rkps sygn. 944/1/2 zb. sp., t. 1. cz. 2 (1780-1784);
 rkps sygn. 944/1/3 zb. sp., t. 1. cz. 3 (1785-1799); rkps 944/2/1 zb. sp., t. 2, cz. 1.
 (1800-1807), rkps 944/2/2, zb. sp., t. 2 cz. 2 (1809-1816); rkps 944/2/3, zb. sp., t. 2, cz.
 3 (1817-1830); rkps 944/3, zb. sp., t. 3, (1831-1850); rkps 944/4, zb. sp., t. 4, (1851-1867);
 Teki Fischera, rkps nr sygn. 46,
 M. Seykotta, Przewodnik po kopalni wielickiej, rkps sygn. 83;
 Protokoły Konsultacyjne saliny wielickiej z lat 1772-1906, rkps sygn. 53-68.

Biblioteka Czartoryskich w Krakowie:

Rewizja żup wielickich i bocheńskich, 30 VII-14 VIII. 1685 r., rkps 1022;
 Rękopisy do dziejów Wieliczki M. A. Seykotty, nr inw. MNK 2965 IV, vol. VII.
 Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Komisja w żupach krakow-
 skich, 23 II-11 VIII 1703 r., rkps sygn. 75.

Biblioteka w Kórniku:

Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 1 VII – 31 VII 1698 r., rkps sygn. 841;
 Komisja w żupach krakowskich, komorach mazowieckich i składach wielko-
 polskich, 5 VII 1762- 11 IV 1763 r., rkps sygn. 461.

Biblioteka Naukowa Uniwersytetu Lwowskiego:

Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 22 I – 9 II 1669 r., rkps sygn. 429 /III;
 Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 20 VI – 4 VIII 1670 r., rkps sygn. 429/III;
 Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, IX 1672 r., rkps sygn. 429 /III;
 Komisja w żupach krakowskich, 3 IV – 14 IV 1674 r., rkps sygn. 429 /III;
 Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 30 VII – 14 VIII 1685 r., rkps sygn. 430/III;
 Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 28 VI – 1 VIII 1690 r., rkps sygn. 430 /III;
 Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 23 II – 11 VIII 1703 r., rkps sygn. 430/III;
 Komisja żup wielickiej i bocheńskiej, 31 XII 1709 – 24 IV 1710 r., rkps sygn. 430/III;
 Komisja żup krakowskich, I 1714 r., rkps sygn. 430/III;
 Komisja żup wielickich i bocheńskich, 10 VII – 4 IX 1717 r., rkps sygn. 431/III;
 Komisja żup wielickich i bocheńskich, 6 II – 25 III 1723 r., rkps sygn. 431/III;
 Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 11 IX 1724 – 26 V 1725 r., rkps 432/III;
 Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 1 VII – 29 IX 1730 r., rkps sygn. 432/III;
 Komisja w żupach Wieliczki i Bochni, 28 VII – 6 VIII 1733 r., rkps sygn. 432/III;
 Komisja w żupach krakowskich, komorach mazowieckich i składach wielkopol-
 skich, 5 VII 1762 – 11 IV 1763 r., rkps sygn. 433/III.

Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie:

Rewizja dolna żupy wielickiej, 22 VI – 4 VII 1693 r., rkps 402;

Komisja w żupach krakowskich sub tempus interregni po śmierci Najjaśniejszego Króla JMci Jana III, 10 I – 1 II 1697r., rkps sygn. 403.

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu:

Komisja w żupie wielickiej, 1 V 1642 r., rkps sygn. 3608/II;

Rewizja żupy wielickiej, 20 XII 1642 r., rkps sygn. 218/II;

Rewizja gór wielickich, 19 IX 1646 r., rkps sygn. 218/II;

Komisja i rewizja generalna żup wielickich, 15 VIII -10 IX 1647 r., rkps sygn. 3608/II;

Komisja i rewizja generalna żupy wielickiej, 9 IX 1648 r., rkps sygn. 3608/II;

Komisja w żupach krakowskich, 20 I 1661 r., rkps sygn. 9526/II;

Komisja w żupach wielickich i bocheńskich, 8 VIII 1661 r., rkps sygn. 6140/II;

Komisja w żupach krakowskich, 3 VII 1674 – 16 III 1676, rkps sygn. 211/II;

Komisja w żupach krakowskich, 20 VI – 1 VIII 1690 r., rkps sygn. 9685/II, por BNUL;

Komisja w żupie wielickiej, 8 XI 1698 r., rkps 9685/II;

Komisja w żupach krakowskich, XI 1743 r., rkps sygn. 3395/III

Źródła drukowane

Österreichisches Nationalbibliothek, ÖNB Bildarchiv und Grafiksammlung, A. M. Seykotta, *Album der Stadt und des Steinsalzbergwerkes zu Wieliczka*, Wieliczka 1851 r., sygn. Pk.764.

Instrukcje górnicze dla żup krakowskich z XVI-XVIII wieku, opr. Keckowa A., Wrocław-Warszawa-Kraków 1963.

Opracowania

Banach R., *Grób i relikwie bł. Kingi w ciągu dziejów*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XVIII (1994), s. 47-52.

Boczkowski F., *O Wieliczce pod względem historii naturalnej dziejów i kąpeli*, Bochnia 1843.

Charkot J., Skubisz M., *Kaplice św. Krzyża w komorze Piżmowa i przy podłużni Geramb w kopalni wielickiej*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XXVI (2009), s. 65-92.

Dobrowolska D., *Górnicy salinarni Wieliczki w latach 1880-1939. Studium historyczno-socjologiczne załogi robotniczej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965.

- Dziwik K., *Saliny krakowskie w latach 1772-1918*, w: *Dzieje żup krakowskich*, Wieliczka 1988, s. 223-304.
- Grubenkarte von dem obern Theile der Wieliczkaer Saline zur Übersicht des Strecken Betriebes und besonders der durch Fremde befahrenden Gasttour*, L. E. Hrdina, Wiedeń 1842.
- Hrdina L. E., Hrdina J. N., *Geschichte der Wieliczkaer Saline*, Wiedeń 1842.
- Janicka-Krzywdą U., *Postać bł. Kingi w legendzie ludowej*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych”, X (1981), s. 154-178.
- Kalwajtys E., *Kaplica Św. Antoniego w kopalni soli w Wieliczce*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XIX (1996), s. 47-110.
- Kalwajtys E., *Świadectwa kultu świętej Kingi w górnictwie solnym*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XXI (2001), 257-272.
- Kalwajtys E., *Kaplica Świętej Kunegundy w komorze Boczaniec*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XXIII (2003), s. 37-52.
- Kalwajtys E., *Kaplica pod wezwaniem św. Krzyża w komorze Lizak na poziomie I w Kopalni Soli w Wieliczce*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XXVII (2011), s. 269-299.
- Kanior M., *Kult bł. Kingi na Ziemi Krakowskiej w ciągu wieków*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XXI (2001), s. 239-255.
- Konwerska B., *Opis trasy turystycznej Kopalni soli Wieliczka w świetle opracowania Jana Nepomucena oraz Ludwika Emanuela Hrdiny z 1842 r.*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XXXII (2017), s. 10-68.
- Konwerska B., *Ruch turystyczny w Kopalni Soli Wieliczka w okresie zarządu austriackiego (1772-1918)*, Wieliczka 2020.
- Kowalski L., Fischer S., *Żywość bł. Kingi i dzieje jej kultu*, Tarnów 1992.
- Kurowski P., *Trasy turystyczne w kopalni wielickiej*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XVI (1990), s. 124-140.
- Kurowski P., *Działalność wystawiennicza żupy wielickiej do 1951 roku*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XVII (1992), s. 113-130.
- Łabęcki H., *Górnictwo w Polsce. Opis kopalnictwa i hutnictwa polskiego*, t. 1-2, Warszawa 1841-1843.
- Paluch-Staszkiel K., *Kaplica bł. Kingi w kopalni Soli w Wieliczce*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych”, X (1981), s. 103-151.
- Śladecki D., *Funkcje religijne kaplicy w bocheńskiej kopalni soli*, „Currenda”, 1987, nr 4-6, s. 207-215.
- Śladecki D., *Z dziejów kaplic w bocheńskiej kopalni soli*, „Currenda”, 1987, nr 7-8, s. 60-377.
- Śladecki D., *Kaplica bł. Kingi w bocheńskiej kopalni soli*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XV (1989) s. 103-140.

- Śladecki D., *Ikongrafia błogosławionej Kingi w sztuce na terenie diecezji tarnowskiej*, „Currenda”, 1989, nr 7-9, s. 377-385.
- Śladecki D., *Podziemne miejsca kultu w tradycji bocheńskich górników*, „Rocznik Bocheński”, 5 (2001), s. 65-86.
- Śladecki D., *Praktyki religijne górników w Wieliczce i Bochni w kontekście preferowanych wartości w okresie zarządu austriackiego w latach 1772-1918 (w świetle dokumentów salinarnych)*, „Resovia Sacra”, 28 (2021), s. 605-627.
- Walczy Ł., *Kult bł. Kingi w małopolskich ośrodkach górnictwa solnego*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XVIII (1994), s. 27-36.
- Walczy Ł., *Przemiany organizacyjne oraz kadra urzędnicza w żupach krakowskich w początkowym okresie administracji austriackiej (1772-1809)*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XIX (1996), s. 111-156.
- Walczy Ł., *Zarządzanie salinami krakowskimi w okresie zaboru austriackiego (1772-1918)*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce”, XXII (2002), s. 56-78.
- Windakiewicz E., *Kaplice w kopalni wielickiej*, „Życie Techniczne”, 1938, z. 5, s. 188-191.

Streszczenie

W pierwszych dekadach po zajęciu Wieliczki, w wyniku zaboru części ziem polskich, władcy z dynastii Habsburgów za pomocą rozbudowanego aparatu administracyjnego koncentrowali wysiłki na unifikacji z systemem prawnym Austrii, depolonizacji administracji, ograniczeniu i kontroli gości zwiedzających kopalnię. Jednocześnie zaniechano wszelkich realizacji artystycznych w kopalni, udostępniając turystom wybrane obiekty sztuki sakralnej i kultury materialnej powstałe przed 1772 rokiem. W XIX wieku w kilku komorach na trasie turystycznej powstały obiekty sztuki świeckiej takie jak portale i bramy, pomniki w formie piramidy i obeliski upamiętniające wizyty w kopalni przedstawicieli rodziny panującej. Sztuka świecka miała przyczynić się do postrzegania kopalni w Wieliczce przez wszystkich gości i turystów jako dziedzicznego regale Habsburgów oraz do umocnienia lojalności polskich górników wobec państwa austriackiego i panującej dynastii. Na początku XX wieku, dzięki inicjatywie polskich inżynierów, w Sali Balowej w komorze Łętów zmieniono wymowę ideową wystroju wnętrza umieszczając obraz Władysława Tetmajera pt. *Przybycie królowej Kingi do Wieliczki*. Celem tej sztuki było uzmysłowienie zwiedzającym, że kopalnia stanowi pomnik narodowej przeszłości Polaków.

Słowa kluczowe: kopalnia soli w Wieliczce, sztuka w kopalni soli, św. Kinga.

ART AND POWER IN THE WIELICZKA SALT MINE DURING THE PERIOD OF AUSTRIAN ADMINISTRATION FROM 1772 TO 1918

Summary

In the first decades after the occupation of Wieliczka as a result of the annexation of part of the Polish lands, the rulers of the Habsburg dynasty, by means of an extensive administrative apparatus, concentrated their efforts on unification with the Austrian legal system, depolonisation of the administration, restriction and control of visitors to the mine. At the same time, all artistic productions in the mine were abandoned and selected objects of sacred art and material culture created before 1772 were made accessible to tourists. In the 19th century, secular art objects were created in several chambers on the tourist route, such as portals and gates, pyramid-shaped monuments and obelisks commemorating the visits of representatives of the ruling family to the mine. The secular art was to contribute to the perception of the Wieliczka mine by all visitors and tourists as a hereditary Habsburg regal and to strengthen the loyalty of Polish miners to the Austrian state and the ruling dynasty. At the beginning of the 20th century, thanks to the initiative of Polish engineers, the ideological significance of the interior decoration was changed in the Ball Room in the Łętów chamber by placing a painting by Władysław Tetmajer entitled *Queen Kinga's Arrival in Wieliczka*. The purpose of this art was to make visitors aware that the mine is a monument to the Polish national past.

Key words: Wieliczka Salt Mine, art in the salt mine, St. Kinga.

